

АННОТАЦИЯ

Уразаева Айша Бауыржанқызының 6D110200 – «Қоғамдық денсаулық сақтау» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған «Адамдардың сырқаттанушылығын, жұқтыру қаупінің факторларын және бруцеллезге қарсы күрестегі сектораралық ынтымақтастық проблемаларын кешенді зерттеу» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі.

Созылмалы бруцеллез- зоонозды, жұқпалы, аутоиммунды ауру болып табылады. Бүгінгі таңда бруцеллез мал шаруашылығы дамыған елдердің өзекті мәселесі болып саналады. Жедел бруцеллез 80% жағдайда созылмалы түрге өтеді, ал 35% жағдайда науқастар мүгедектікке ұшырайды. Негізінен еңбекке қабілетті жастағы адамдар ауырады, бұл айтарлықтай әлеуметтік-экономикалық зиян келтіреді, бұл мәселенің өзектілігін көрсетеді [1].

Бруцеллез, сондай-ақ Жерорта безгегі деп аталады, *Brucella species* тудырады және адамдарға, ірі қара мен ұсақ малға, шошқаларға, сондай-ақ иттерге жұқтырады [2]. Адамдарға жұқтыруда маңызы бар *Brucella* - ның 4 түрі белгілі: *B. melitensis*, кіші қара малға (ҰМ) патогенді, *B. abortus* – ірі қара малға (ІҚМ), *B. suis* – шошқаларға, *B. canis*-иттерге арналған. Бірақ бүкіл әлемдегі науқастардың 90% - ында *B. melitensis* тіркелген. Сирек жағдайларда қалған 3 түрі анықталады [3].

Біріккен Ұлттар Ұйымының Азық-түлік және ауылшаруашылық ұйымының (ФАО) мәліметтері бойынша, бруцеллез қазіргі уақытта Жерорта теңізі, Оңтүстік және Орталық Америка, Африка, Азия, Оңтүстік Кавказ, Араб түбегі, Үндістан, Таяу Шығыс аймақтарында халықтың биологиялық қауіпсіздігіне нақты қауіп ретінде танылған [4].

Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) деректері бойынша әлемде жыл сайын алғаш рет анықталған бруцеллездің 500 мыңнан астам жағдайы тіркеледі, бірақ іс жүзінде олардың саны бруцеллез диагностикасындағы кемшіліктерге байланысты бірнеше есе жоғары, аурудың алғаш рет диагностикаланған жағдайларының дұрыс тіркелмеуі және ДДҰ-да деректердің ұсынылмауы [5]. Орталық Азия мен Шығыс Еуропа елдерінде, ТМД құрамына кіретін мемлекеттерде алғаш рет анықталған бруцеллездің ең жоғары көрсеткіштері Қырғызстан мен Қазақстанда анықталған. Бруцеллездің таралу үрдісі және адамдар мен ауыл шаруашылығы жануарлары аурушандығының деңгейі бойынша Қазақстан эндемикалық елдерге жатады [4, 6]. Қазақстанда нозология бойынша аса қауіпті және зоонозды инфекциялармен сырқаттанушылықты салыстыру кезінде, адамдардың алғаш рет диагноз қойылған бруцеллезбен сырқаттанушылығы ең жоғары - әр жылдары 7,7% - дан 10,2% - ға дейін болғаны атап өтілді [7, 8].

Ғасырлар өткен соң, бруцеллез тіпті дамыған елдерде де қайтадан таралады және экономика, азық-түлік қауіпсіздігі және қоғамдық денсаулық үшін елеулі проблема болып табылады. ДДҰ және ФАО мәліметтері бойынша, 1999 жылға қарай Таяу Шығыстағы ең жоғары ауру Сауд Арабиясында байқалды [9]. Еуропада ветеринарлық бақылаудың жоғары деңгейіне қарамастан, бруцеллезбен сырқаттанушылықтың өсуі де байқалады. Мысалы, Германияда 1962 жылдан 2005 жылға дейін барлығы 6269 жағдай тіркелген, осы кезеңде өлім-жітім 0,9% - ды құрады, ал соңғы жылдары бруцеллез инцидентінің тұрақты өсуі байқалады [10]. Осылайша, экономика мен саудадағы заманауи жаһандық үрдістер жалпы әлемдік ауқымда бруцеллез проблемасын өзектендіру үшін алғышарттар жасады.

2. Диссертациялық зерттеудің мақсаты: Қазақстан мен Ақтөбе облысында бруцеллез ауруының кешенді талдауы, халықтың жұқтыру қаупі факторлары туралы хабардар болуын зерделеумен және барлық мүдделі ведомстволар мамандарының бруцеллез мәселелері бойынша жетекші әлемдік ұйымдардың ұсынымдарымен келісім деңгейін анықтаумен толықтырылды.

3. Қазақстан Республикасындағы бруцеллез проблемасының жай-күйі оның тарихи, жүйелі, әлеуметтік, практикалық, медициналық, құзыреттілік, экономикалық аспектілерінің барлық толықтығы **диссертациялық зерттеудің объектісі болып табылады.** Қазақстан бруцеллез бойынша эндемикалық аумақтарға жататыны белгілі. Мәселенің маңыздылығы, оның объективтілігі әлемдегі ең көп таралған зоонозды инфекция болып табылатын адам бруцеллезінің эпидемиологиясы әртүрлі санитарлық, әлеуметтік-экономикалық және саяси себептерге байланысты, сондай-ақ көші-қон процестерінің қарқындылығының артуына байланысты түбегейлі өзгеретіндігімен байланысты.

4. Зерттеу пәні кешенді зерттеуге жататын бруцеллез проблемасының нақты аспектілері болып табылады. Тақырыптың өзектілігіне және оның отандық әдебиеттегі бірқатар проблемаларын әзірлеудің жеткіліксіздігіне сүйене отырып, зерттеудің мақсаты анықталды: бруцеллез ауруы бойынша жағдайды кешенді талдау, адамдарды жұқтыру қаупі факторлары және бруцеллездің негізгі проблемалары бойынша барлық тартылған ведомстволар мамандарының ведомствоаралық өзара іс-қимылды оңтайландыру үшін әлемдік сараптама ұйымдарының қағидаларымен келісім деңгейі.

ҚР аумағында қазіргі заманғы бруцеллездің пайда болу ерекшеліктерін анықтау үшін науқастардың абсолютті саны бойынша бруцеллездің алғаш рет диагностикаланған жағдайларын эпидемиологиялық тексеру деректері, аумақтық таралуы бойынша материалдар, инфекцияның берілу қаупі факторлары туралы халықтың хабардар болу дәрежесін анықтауды қоса алғанда, ауру көздері бойынша қолжетімді деректер, диагностиканың зертханалық әдістерінің тиімділігі бойынша деректер пайдаланылды, мониторингтік қызметтердің ресми статистикалық деректері негізінде Қазақстан Республикасындағы бруцеллезді эпидемиологиялық қадағалау

деңгейі бойынша талдамалық ақпарат. Зерттеудің жеке пәні халық арасында бруцеллезбен сырқаттанушылық жағдайын жақсартудың және мемлекеттің экономикалық шығындарының алдын алудың барынша ықтимал ресурсы ретінде құзыретті қызметтер пікірлерінің келісімділігін зерттеу болып табылады.

5. Зерттеу міндеттері:

1. Жалпы Қазақстан Республикасы бойынша бруцеллез бойынша эпизоотологиялық-эпидемиологиялық жағдайдың қазіргі заманғы ерекшеліктерін зерделеу.
2. Ақтөбе облысында бруцеллез бойынша эпизоотологиялық-эпидемиологиялық қолайсыздықты қолдауға ықпал ететін берілу көздері, басым тетіктері мен факторлары белгіленсін, 2008-2017 жылдар кезеңінде халықтың бруцеллезбен ауырған малымен сырқаттанушылығының корреляциялық байланысын айқындау.
3. Ақтөбе облысы халқының бруцеллезді жұқтыру қаупінің факторлары туралы хабардар болу деңгейін анықтау.
4. Барлық мүдделі ведомстволар мамандарының бруцеллез бойынша әлемдік жетекші ұйымдардың ұсынымдарымен келісім деңгейін анықтау үшін барлық қызметтердің (ветеринариялық, Қоғамдық денсаулық және емдеу) мамандарынан Қазақстан Республикасының таңдаулы 6 облысында сауалнама жүргізу және сараптамалық деңгейдегі мамандардың тереңдетілген сұхбатын (сапалы зерттеу) жүргізу.

6. Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы.

Осы зерттеу аясында:

1. Алғаш рет Ақтөбе облысында инфекцияның таралу заңдылығы, сондай - ақ бруцеллез бойынша қазіргі заманғы эпидемиялық жағдайдың ерекшеліктері анықталды, олар бір жағынан, халықтың бруцеллезбен сырқаттанушылығының төмендеуінен, ал екінші жағынан-патобиоценоз бен эпидемиялық процесс құрылымының өзгеруінен көрінеді.
2. Алғаш рет Ақтөбе облысының әртүрлі өңірлерінде бруцеллездің таралу ерекшеліктері талданып, Ақтөбе облысының елді мекендерінде ауыл шаруашылығы жануарлары бруцеллезінің "жасырын" ошақтарының болуы нәтижесінде жұқтырған адам бруцеллез бойынша қолайсыздықтың индикаторы болып табылатыны көрсетілді.
3. Алғаш рет халықтың жұқтыру қаупі туралы, санитарлық-гигиеналық нормалар мен бруцеллездің алдын алу шаралары туралы арнайы әзірленген сұрақнама негізінде хабардар болуы бағаланды. Жіті бруцеллезбен ауырған, сондай-ақ субъектіні жұқтыруға ықтимал осал бруцеллез клиникасы туралы хабардар емес адамның элеуметтік бейіндері ұсынылған.
4. Алғаш рет үш ведомстволық қызмет мамандарының бруцеллездің негізгі мәселелері бойынша пікірлерінің шашырауына талдау жасалды және олардың кәсіби бағаларының ДДҰ/ФАО/CDC бруцеллез бойынша басшылыққа алатын қағидаларымен алшақтық дәрежесі анықталды.

7. Қорғауға шығарылатын негізгі ережелер.

1.Қазақстан Республикасында бруцеллез бойынша қазіргі заманғы эпизоотологиялық - эпидемиялық жағдайдың ерекшеліктері анықталды, ол халықтың бруцеллезбен сырқаттанушылығының төмендеу үрдісінде де, неғұрлым вирулентті Br қоздырғышының айналымы жағдайында жұқтыру қаупі құрылымы мен факторларының өзгеруінде де көрініс табады. melitensis ешкі түрі.

2. Ақтөбе облысында, жалпы республика бойынша, мал мен адамдардың сырқаттануы бойынша деректердің жеткіліксіз конкордтығы анықталды, бұл мал арасында бруцеллездің жасырын ошақтарының болу фактілерін болжайды. Ауыл шаруашылығы жануарларын ветеринариялық қадағалаудың жеткіліксіз деңгейінің анықталған жағдайы Ақтөбе облысында да, Жалпы ҚР бойынша да бруцеллезді жұқтыру көздері мен қауіп факторларын тереңдетіп зерттеуді талап етеді.

3. Халыққа сауалнама жүргізу арқылы бруцеллезді жұқтыру қаупінің әлеуетті факторлары туралы хабардар болу дәрежесі анықталды. Малға иелік ету, тұрғылықты жері (қала тұрғындары проблема туралы аз біледі), кәсібі (мал шаруашылығындағы жұмыспен қамту) және ет-сүт өнімдерін сатып алу кезіндегі мінез-құлық үлгілері (азық-түлік қауіпсіздігін сақтау) өте маңызды. Мал иелері үшін биологиялық қауіпті материалды (плацента және т.б.) жою әдісі және мал үй-жайларын тазарту кезінде ЖКҚ қолдану өте маңызды.

4. ҚР 6 облысының (Ақмола, Алматы, Солтүстік Қазақстан, Түркістан, Жамбыл, Ақтөбе) үш қызметінің (ветеринариялық, Қоғамдық денсаулық және емдеу) мамандарына жүргізілген сауалнама және Ақтөбенің сараптамалық деңгейдегі мамандарының тереңдетілген сұхбаты ДДҰ/ФАО/CDC ұсыныстарымен бруцеллезге қарсы күрес тактикасы (weighed κ) бойынша жеткіліксіз конкордтықты анықтады (0,22/0,24/0,49) және соның салдарынан қызметтердің ведомствоаралық өзара іс-қимылының жеткіліксіз дәрежесі.

Кешенді зерттеу нәтижелерін талдау ҚР-да бруцеллезбен күреске қатысты қазіргі заманғы ғылымда кеңінен қолданылатын "бірыңғай денсаулық" тәсілін енгізу бойынша жалпы республикалық ұсынымдарды болашақта әзірлеу үшін белгілі бір негіз жасауға мүмкіндік береді.

8. Диссертациялық зерттеудің практикалық маңыздылығы.

Жұмыс шеңберінде Ақтөбе облысында адамдар мен жануарлардың бруцеллезбен сырқаттанушылығына жүргізілген корреляциялық талдау жауапты қызметтер мамандарының эпизоотиялық және эпидемиологиялық жағдайды бағалауында белгілі бір сәйкессіздіктерді анықтады, осылайша сырқаттанушылық бойынша қолайсыздықтың негізгі индикаторын қайта қарау үшін негіз берді.

Ақтөбе облысының тұрғындарына жұқтыру жолдары туралы ақпараттандыру бойынша жүргізілген ауқымды сауалнама бруцеллезді жұқтыру қаупінің негізгі факторларын анықтауға мүмкіндік берді.

ҚР 6 саласы бойынша барлық тартылған ведомстволардың (Ветеринариялық бақылау, Қоғамдық денсаулық сақтау, клиникалық қызметтер) мамандарына жүргізілген сауалнама, сондай-ақ сараптамалық

бейіндегі мамандардың тереңдетілген сұхбаты бруцеллездің негізгі мәселелері бойынша кәсіби пікірлердің таралу дәрежесін анықтауға мүмкіндік берді.

Осы зерттеудің нәтижелері жиынтығында бүгінгі ғылымда қабылданған "біртұтас Денсаулық" тәсілі рухында жалпы республикалық әдіснамалық ұсынымдарды әзірлеу үшін негіз жасады.

Диссертациялық жұмыстың нәтижелері оқу процесінде «Эпидемиология және жұқпалы аурулар» пәні бойынша дәрістер оқу кезінде қолданылады.

9. Автордың жеке қосқан үлесі.

Автор эпидемиологиялық зерттеулерді ұйымдастыруды және бастапқы деректерді жинауды қоса алғанда, барлық жоспарланған міндеттерді жеке орындады. Автордың өзі зерттеу дизайнын әзірледі, аналитикалық кестелер, сондай-ақ халықтың мақсатты топтары мен барлық ведомстволардың мамандары үшін сауалнамалар дайындады және сынақтан өткізді. Сараптамалық деңгейдегі мамандармен жеке сұхбат жүргізілді. Нәтижелерді статистикалық талдау және оларды кейіннен бағалау, қорытындылар мен қорытындыларды әзірлеу жүйеленді және жинақталды. Диссертация материалдары бойынша автордың өзі Жарияланымдар, баяндамалар мен оқу материалдарын дайындады.

10. Диссертация нәтижелерін апробациялау.

1. Диссертация материалдары БҚММУ ғылыми кеңесінің отырыстарында ұсынылып, талқыланды. 2017 жылғы 26 қазандағы (Ақтөбе), 2018 жылғы 29 маусымдағы "Гигиена, эпидемиология, Қоғамдық денсаулық сақтау" мамандандырылған ғылыми проблемалық комиссиясының, сондай-ақ БҚМУ апробациялық комиссиясының отырысында жарияланған. Марат Оспанов (Ақтөбе, мамыр 2021 ж.).

Диссертацияның негізгі нәтижелері ғылыми - практикалық және халықаралық конференцияларда баяндалып, талқыланды:

1. Proceedings of the Conference "Contemporary Issues in Preventive Medicine" 21-23 may, 2018. Yerevan, Republic of Armenia.
2. The III international scientific and educational conference "The internationalization of continuing medical education. Prospection". Aktobe, Kazakhstan, April 25-26, 2019.
3. "Ғылым және денсаулық" жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы, Семей қ., 20 қараша 2020 ж.
4. "Жаһандану жағдайындағы Инфекциялық аурулар: сын-тегеуріндер мен шешімдер" атты II Қазақстандық инфекционистер конгресі, Нұр-сұлтан Қ., 2021 жылғы 7-8 қазан аралығында (тезистер ұсынылды).

11. Диссертация тақырыбы бойынша жарияланымдар.

Диссертация материалдары бойынша барлығы 11 ғылыми жұмыс жарияланды, оның ішінде: 1 Scopus деректер базасында индекстелді-Russian Open Medical Journal (IV quartile, IF - 0.16), №4, 2020; 3 - Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда;

4 тезис халықаралық ғылыми конференциялардың еңбектерінде; 2 - отандық ғылыми басылымда және 1 - шетелдік ғылыми басылымда жарияланған.

12. Диссертацияның құрылымы мен көлемі.

Диссертация компьютерлік жиынтықтың 159 беті көлемінде орындалған және мынадай тараулардан тұрады: кіріспе; бруцеллез проблемасының қазіргі жай-күйі (әдебиетке шолу); зерттеуде қолданылған материалдар мен әдістер; нәтижелер мен талқылау; Қорытынды; Пайдаланылған әдебиеттер тізімі; Қосымшалар. Жұмыс 45 кестемен, 20 суретпен суреттелген. Әдебиет көрсеткіші 111 дереккөзден тұрады, оның ішінде 38 – і орыс тілінде және 75-і ағылшын тілінде.

Диссертациялық жұмыстың материалдары бойынша авторлық құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы 1 куәлік алынды, 3 енгізу актісі (қосымша) тіркелді.